

GRÀCIA

UNIVERS LITERARI

LESSEPS
La Fontana
Juli Vallmitjana

DIAMANT
La Virreina
Mercè Rodoreda

RIUS I TAULET
Els Jardinets
Salvador Espriu

Us proposem un passeig per Gràcia de la mà dels textos de Juli Vallmitjana, Mercè Rodoreda i Salvador Espriu. Un recorregut per la història literària del barri que ens acostarà als seus creadors, a la potent xarxa associativa i als episodis històrics que han forjat el caràcter únic de la Vila de Gràcia.

LESSEPS

«Tot aquell rededor és pla desde el convent de Gràcia a Barcelona, hermozejant-lo en gran manera las moltas casas se troban de senyors, de marchants, de pagesos y altres particulars. Las més visibles són las del Virrey o de Amat, la de Fontana, la d'en Simó, las dos de don Miguel Alegre...»
[Fragment del dietari del Baró de Maldà, 1780]

Començarem el nostre itinerari davant de la Biblioteca Jaume Fuster situada a la part nord de la plaça de Lesseps. L'edifici, obra de Josep Llinàs, acull la biblioteca central del districte que fou inaugurada el novembre de 2005.

En primer lloc ens acostarem fins a la cruïlla amb l'avinguda de la República Argentina, un carrer que segueix el curs de l'antiga via romana que menava fins a Sant Cugat. Davant nostre podem veure la parròquia de la Mare de Déu de Gràcia, coneguda popularment com «els Josepets», una construcció finalitzada l'any 1687 i cridada a jugar un paper central en el desenvolupament d'una vila que acabaria, fins i tot, prenent-ne el nom. Per explicar l'origen de l'església cal remuntar-se fins l'any 1626 quan Josep Dalmau, conseller de la ciutat de Barcelona, i Lúcrecia Balcells, la seva esposa, van fer donació d'aquests terrenys a l'ordre dels Carmelites Descalços per tal que hi construïssin un nou convent que pogués substituir el que tenien a l'actual Mercat de la Boqueria de la Rambla. Al voltant d'aquest nou edifici, envoltat de boscos i terres de conreu s'anaren construint algunes cases que, amb el pas dels anys, constituïrien el germen de la Vila de Gràcia .

Creuarem ara Lesseps en direcció al carrer Gran de Gràcia resseguint el traçat de l'antiga Rambla dels Xiprers, convertida posteriorment en plaça i batejada amb el nom de l'enginyer francès l'any 1905. Cal dir, que no fou fins a principis dels anys seixanta del

segle xx que la plaça de Lesseps es va engrandir fins engolir la veïna plaça de la Creu que estava situada davant de l'edifici de l'escola Rius i Taulet.

Abans d'agafar el carrer Gran en direcció al mar, hem d'esmentar —per començar a fer referència als graciencs vinculats al món de les lletres— que, a l'avinguda de la República Argentina, molt a prop dels Josepets, hi visqueren Carles Riba i Clementina Arderiu i que, una mica més amunt, gairebé tocant al carrer de Craywinckel, hi tenia el pis en Joan Perucho.

LA FONTANA

Baixant pel carrer Gran arribarem ben aviat a la plaça Trilla. A mà esquerra, encabida entre blocs de pisos, trobem la masia de Can Trilla, un dels darrers vestigis de la Gràcia rural. Aquest edifici, d'ús mig rústic i mig burgès —el masovers ocupaven la planta baixa i la principal servia als senyors per passar-hi temporades de descans—, pot exemplificar el que durant tot el segle XVIII constituïa l'essència de Gràcia: una zona rural amb el territori ocupat per finques dedicades a l'explotació agrícola. Algunes d'aquestes finques eren de famílies d'agricultors benestants, que hi vivien i explotaven directament les seves propietats, i d'altres, cada cop més, van ser adquirides per burgesos barcelonins que van construir-hi les seves segones residències.

Seguirem carrer Gran avall fins arribar a l'alçada del carrer Astúries on trobarem la parada de metro de Fontana que prèn el seu nom de la gran finca que pertanyia a Joaquim Roca i Batlle. Els terrenys, que llindaven al nord amb Can Trilla i que ocupaven una gran extensió fins l'actual mercat de la Llibertat, eren presidits per una imponent mansió que en paraules de Josep Maria de Sucre era «escaient per hostatjar convidats diplomàtics de llinatge principesc». De fet, tot i que la Fontana tenia terres de cultiu, la finca era coneguda sobretot pel seu gran jardí, on hi havia estàtues, fonts i brolladors d'aigua, i pel bosc que l'envoltava.

En aquest bosc, l'any 1898, Josep Valls i Romà va obrir una barraca de fira que, el 1905 —tres anys després de l'enderrocament de la mansió—, es convertiria en el Gran Teatro del Bosque de la Fontana. Aquest local, que oferí en els seus inicis una programació basada en la combinació d'estrenes operístiques i obres de «género chico», és l'antecedent de les actuals multisales de cinema Bosque, que encara mantenen viu el vincle d'aquest espai amb la cultura.

Ens endinsarem ara pel carrer Astúries per seguir la pista de Juli Vallmitjana, un modernista polifacètic, interessat per la pintura i l'escriptura, que va arribar a la Vila de Gràcia a finals del segle XIX quan els seus pares traslladaren el negoci familiar, un taller d'argenteria, des del centre de Barcelona al número quatre del d'aleshores anomenat carrer de Sant Antoni.

JULI VALLMITJANA

«De jovenet tenia afició a la pintura i per un sens fi de complicacions no podia fer-ho com els meus companys; de tots ells era ben considerat menys d'un que tenia més habilitat que talent, això sí, llest com una guineu, i no sé perquè sempre que parlava amb mi feia una rialleta irònica com volent dir: “Que n'ets d'ase!”. Jo ho comprenia i em feia molt de mal, sobretot en aquell temps que degut a tants d'obstacles per a poder pintar, vaig sofrir un decaïment que posà en greu perill la meua vida, sort que aquella crisi passà i una nova aurora d'il·lusions enarborà ma pensa.

[...]

No pots imaginar-te la confusió que vaig provocar a aquesta mena de gentota al publicar els meus primers llibres; el que jo fos argenter i escrivís no ho podien arribar a entendre, ni m'ho han perdonat mai. Al principi la contradicció era indirecta, l'un deia a l'altre “Ves que li darà l'escriure; aixó sí que es perdre temps i diners”; l'altre responia “Bé prou que se'n veurà el desengany”; i els que dient-se amics fan de xafarders em deien “Vols dir que l'escriure no et farà perdre el llegir?”.

[...]

Tocant a les publicacions dels meus primers llibres, cal que et diga que se m'inicià una lluita ben íntima, era les despeses que això em reportava i encar que exteriorment ho dissimulés em venia molt malament haber-m'ho de pagar [...]. Doncs per no trobar-me agobiat, pagava cada plec que em duïen de la impremta, aixó sí, no podia passar d'un per setmana i per aquest mitjà en tenint el llibre acabat estava resolta la despesa.

[...]

I no és la materialitat en l'escriure el que tant m'atrau; és que forma tot l'ésser de la meua vida, és que no penso en res més, és que tot em gira al voltant d'aquesta idea; la constant observació, l'ànsia d'aplegar idees, impressions del natural, paraules, estats d'ànim i passions d'altri per assimilar-los als personatges que vulgui crear; si és un no parar mai; si és un vertigen que rodola davant meu oferint-me a cada àtom de temps les primícies d'elements per obres immenses que la feblesa d'expressió no em deixa assolir; sols els genis poden copsar les guspïres d'aquests misteriosos i fecundant foc que es desprèn de la natura tota. [...]»

[*Lletres al meu fill David* de Juli Vallmitjana (inèdit). Fragments extrets del pròleg de *De la raça que es perd* escrit per Julià Guillamon]

OBRA

Albi. Edicions de 1984, 2007

Teatre I. Edicions de 1984, 2006

Teatre II. Edicions de 1984, 2006

De la raça que es perd. Edicions de 1984, 2005

Sota a Montjuïc. Arola Editors, 2004

La Xava. Edicions de 1984, 2003

Com comencem a patir. Sirius, 1989

Teatre de gitanos i de baixos fons. Edicions 62, 1976

TEXT 1

«La nova de que aquella nit la noia quedaria lliure de tot mal donat va estendre's per tots els gitanos de la barriada. Al punt de les dotze de la nit es faria la cura, i a can Pacurro va començar a comparèixer gent de color, com si hagués de succeir el més agradable espectacle. No obstant, els cors batien de malestar; els més escèptics dubtaven però no hi havia ningú que no portés un amulet contra els mals esperits.

Com que ja era molt entrada la tardor tenien fred, i al mig de la cambra de can Pacurro van encendre el foc. La casa d'aquest estava situada prop les vies del tren, en un camp que sens passar molts anys, indubtablement, serà edificat per motiu de la urbanització: els nous carrers que s'iniciaven havien deixat la casa enclotada. La fatxada era de cara al mar; a la part de darrera hi havia una altra casa, la qual estava enfront del Convent dels Gossos. [...]

Per la part de Sant Martí es veia alguna que altra rastellera de llumets. Les pitades dels trens, el cruixir dels carros i la remor llunyana de la ciutat prenien un mateix so, el qual ajudava a donar un ambient misteriós a n'aquell racó, on gent com nosaltres vivien una vida completament diferenta.

La nit anava ensenyorint-se i dominant la seva foscor; semblava que dintre el seu si s'hi confonien tots els cossos, i sols se sentia, i encara molt lluny, el lladruc dels gossos. Els gitanos estaven esperant, amb el cor oprimat pel dubte i la por, el moment de la gran lluita.

D'entre les ombres una altra ombra s'apropava; era el paio que venia a complir la seva missió. [...] La llum del foc envermellia aquelles cares morenes, decorant-les com una visió.

Aixís que la Roseta va sentir que venia el paio va excitar-se tant que tots van creure que li venia l'atac. Els uns la planyien, els més maleïen a la dona que li havia donat el mal. A l'entrar el paio i passar pel corredoret que conduïa a la cambra més gran havia d'anar amb molt cuidado per a no aixafar alguna de les moltes criatures que, estiradetes damunt de les estores i donant-se caliu l'una a l'altra, dormien cansades, extenuades de tant córrer i saltironar. Arribà l'home a la cambra i aquell espectacle va fer-li més por que el propi Barrabàs, a qui havia de combatre dintre pocs moments.

—On és la noia? —preguntà el paio tot eixugant-se les llàgrimes que per motiu del fum li regalaven cara avall—. Ha tingut cap més atac?

Li contestaren que sols al sentir que ell retornava semblava que feia alguna extremitud estranya.

—Ja sé què és això —va respondre el paio—, ja sé què és; no és ella, pobreta!, és l'altre que porta a dintre que s'ha donat compte que jo venia a combatre'l.

Ningú gosava dir un mot, ningú es movia del seu lloc, però encara era una mica massa aviat per a començar la feina; tenia d'ésser forçosament al punt de les dotze i un d'ells va anar a preguntar quina hora era.

El paio va recomanar a tots que sortissin de la casa i que sols un parell d'homes es quedessin perquè quan vegessin que la noia li feia fer a n'ell una forta convulsió, seria senyal que Barrabàs sortiria i aleshores faria el que havia de fer.

El conflicte va ésser per qui s'hi quedaria, estaven tan esfereïts que el més petit soroll inesperat els sobresaltava amb esglai; si algú tossia els altres el renyaven amb l'excusa de que distreien el paio, que anava explicant les més rares peripècies dels esperits. [...]

Les dones, cansades de tot el dia, doncs el poder de la tafaneria vencia a la fatiga, també prenien part a n'aquella assemblea esperitesca des del pati estant. El pati de can Pacurro no es tancava mai ni amb la porta esberlada, en la que hi havia una reixeta amb dos ferros que formaven creu. [...]

—Falta poc per a les dotze —va dir aquell que havia anat a preguntar-ho al vigilant.

—Doncs som-hi; fugiu tots i sols es quedin dos homes forts —digué el paio en to de manament.

Com que uns i altres, vergonyosament, s'excusaven, van quedar-se el pare de la noia i en Rel. El paio va començar a llegir un llibre, i llegeix que llegiràs, la pobra noia se'l mirava esfereïda; no sabia lo que li passava ni lo que li succeiria. Els del pati s'atropellaven per a poder mirar a dintre; els de fora de tant en tant entraven prop de la cambra, i els plors de les criatures que trepitjaven es confonien amb les malediccions més estranyes.

Tant se va mirar ell a la noia de fit a fit, fent creus i evolucions estranyes, que ella començà a petar de dents i a fer les habituals convulsions de quan li venia l'atac. Aquest va ésser el moment de més sensació. La noia estava en ple atac, però ell no la tocava

i recomanà el mateix als dos assistents, fins que, naturalment, va anar-se calmant. [...] Després agafà les mans de la noia, se la mirà fixo com un magnetitzador, li bufà els ulls i, està clar, ella es remou, es desperta d'aquell estat imposat pel paio i aquest comença a fer que li tremolen les mans i tot d'un cop, com si li haguessin donat una coça al ventre, fa que s'aparta i resisteix la batzegada. Els altres estaven en dubte de si endur-se'n la noia o no, però com que el savi no la deixava anar de les mans tampoc s'atrevien, mes una empenta tremenda que el paio aparentà rebre va ésser decisiva, i aquí o allí, és igual, començà la titànica lluita.

Queda sol el paio de cara a cara amb Barrabàs i comença a pegar-li coces i cops de puny; n'erra un que va a para a la paret, però ell no defalleix. Trompada per aquí, empenta per allà. Amb la desesperada lluita s'esgarria el foc i per una casualitat inexplicable no varen encendre's les màrfegues ni les estores, però an ell no l'imposava res; com podia fer-li impressió aquella mica de foc a l'home que es barallava amb un príncep de l'infern? La lluita no duia traces d'acabar, doncs, una vegada es veu que Barrabàs deuria estar distret i va caure damunt d'una màrfega, perquè aquell contradimoni s'hi tirà a sobre i començà a cop de puny va i cop de puny ve. [...] Li fugí en Barrabàs de la màrfega, va per escapar-se-li, i és tanta l'esbranzida que el paio porta que es dóna un cop de cap a la paret que el va deixar mig atontat; dubta un moment, apreta amb la mà allí on li feia mal, i aleshores les emprèn altra vegada amb més fúria que mai. En Barrabàs li dón una empenta i, si caic o no caic, fins que el nostre heroi és dominat pel dimoni. I, d'esquena a terra, començà a donar-li coces i cops de puny com si tingués un mal estrany, però nostre home és valent i de mica en mica es redreça, fa un blinco i domina a Barrabàs qui, extenuat de tanta lluita, es va rendint de poc en poc.

—Vés, fugí, segueix un altre camí... —va dir el paio a Barrabàs.

Efectivament, un arai amic del Pacurro hi portà un metge, el qual va prometre al paio que si tornava a magnetitzar la noia faria els medis per a enviar-lo a la presó, i la por d'ell es va encomanar a Barrabàs i ni l'un ni l'altre varen comparèixer més a cal Pacurro.»

[Fragment del conte «La baralla amb Barrabàs» de Juli Vallmitjana]

TEXT 2

«En una ciutat molt petita sos habitants hi vivien inquiets i excitats per l'intriga, sens cap més afany que acomolar diners. Ningú tenia cap caràcter personal; fàcilment se desviaren del camí de la personalitat, per confondre's dintre el garbull d'ambicions mesquines. Tothom havia d'anar amb el cap baix, i l'alçaven amb el desvergonyiment agressiu de la serp atida per la calitja de la terra.

Tots els artistes emigraven, cercant el caliu de sos bells ideals. Els que restaven, embrutits i amanerats, esplotaven l'aparenta afició dels ignorants, venentlos a gran preu totes les imperfeccions artístiques de l'època més decadenta i rutinaria, establint un mercat purament comercial, com si es tractés d'un producte qualsevol, dels pocs que produïen les esquifides industrietes. Si algún home dotat de bon cervell floria en mig d'aquells camps d'ortigues, prompte per les punxades de les plantes que el cercaven el feien sucumbir de frisança, malmetentli sa dignitat.

Estava situada la ciutat morta (per quin nom era coneguda), en un pla i al peu d'un turonet ahont hi havia una torreta de la que n'esplicaven llegendes esgarrifoses i repugnants. Del mig del cor li eixia un rec de suc negre pestilent. Vista del demunt, els carrers i carrerons formaven un embolic de ratlles fosques com el teixit d'una aranya monstre, que desde son niu enganxés ses estrivacions, compartintles metòdicament fins

al vesant de ses montanyes. Una boira negrenca l'enmantellava, i de les cases, tallades a un mateix resant, sobressortien els campanars com sobressurten els xiprers d'un cementiri.»

[Fragment del conte «La mort del xistós» de Juli Vallmitjana]

TEXT 3

«Als meus amics i enemics:

Pera vosaltres hi escrit mes impresions, puig pera mi no tenia necessitat d'escriureles, perque ja fa molts anys que les portava al cap, llegintmeles quan volia.

Aquestes, per si soles, res son: representen el ressò d'observacions acumulades a mon intern, i sol ne són una petita mostra: si tinc força de voluntat pera seguir la ruta de nostra vida, vos les aniré cantant, am la desafinació natural de ma poca cultura, però seguint el ritme de la fe, i despullades per complert de les fórmules del saber. Qui no ha après, res sab.

Aixís, pobre i nuet, vos entrego aquest recull d'impresions: vosaltres el vestireu am vostra voluntat benèvola, posant-hi els mantells que més vos plasquien, segons l'afecte que'm tingau.

A uns i altres vos el dedico, als que m'estimeu i als que m'avorriu, perque jo vos estimo a tots per un igual.

El Deu dels Deus armonisi nostre esperit pera confraternisarnos eternament.»

[Fragment de *Coses vistes y coses imaginades* de Juli Vallmitjana]

DIAMANT

«Quan tenia tretze o catorze anys, una vegada, per la festa major de Gràcia, vaig anar amb el meu pare a seguir carrers. A la plaça del Diamant havien aixecat un envelat. En passar-hi pel davant, tot ell una capsa de música, jo, a qui els meus pares prohibien de ballar, en tenia unes ganes desesperades i anava com una ànima en pena pels carrers guarnits.»

[Mercè Rodoreda, citada a *De foc i de seda* de Marta Nadal]

Seguim el nostre recorregut avançant pel carrer Astúries fins a la cruïlla amb el Torrent de l'Olla, una via que, com el seu nom indica, segueix el curs d'un dels antics torrents de Gràcia. En aquest carrer, l'únic que travessa la Vila de cap a cap, hi va nèixer en Joan Perucho l'any 1920. De petit, aquest escriptor va passar moltes estones als Lluïsos de Gràcia, una de les associacions centenàries del barri, que encara segueix en plena activitat des de la seva seu a la plaça del Nord.

Creuem el Torrent de l'Olla i de seguida arribem a la plaça que dóna nom a una de les novel·les més importants de la narrativa catalana contemporània: *La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda. Aquesta plaça i els seus voltants havien format part dels terrenys de la gran finca de la Virreina i foren urbanitzats l'any 1850 pel joier Josep Rossell i Imbert. Aquest batejà els carrers amb noms de pedres precioses i materials nobles: Robí, Topazi, Or o Perla.

Durant dècades aquesta plaça va ser un dels epicentres de la festa major de Gràcia que es celebra cada any pels voltants de la Mare de Déu d'Agost. L'envelat del Diamant era el més luxós de la Vila, congregava a les famílies benestants de Gràcia i procurava oferir al seu públic les orquestres i espectacles de més renom. La competència entre els envelats de les places del Diamant i del Sol, i de les respectives comissions de veïns que els gestionaven, va donar lloc a situacions curioses com ara que les reunions i acords de les juntes fossin de caràcter secret.

A la plaça, una escultura de Xavier Medina que representa a la Colometa —la protagonista del llibre de Mercè Rodoreda— testimonia l'homenatge permanent del barri a la figura de l'escriptora i a la novel·la que ha fet coneguda aquesta plaça arreu del món.

Retornem al carrer d'Astúries per dirigir-nos cap a la plaça de la Virreina tot passant per davant de la seu de l'Orfeó Gracienc. Aquesta entitat, fundada l'any 1904 pel mestre Joan Balcells, segueix realitzant, un segle més tard, una important tasca en l'àmbit musical i es manté fortament arrelada al barri.

LA VIRREINA

Arribem ara a la Virreina, una plaça presidida per l'esglèsia de Sant Joan Baptista.

L'edifici ocupa una part del que fou el jardí de la torre de la Virreina, una luxosa casa construïda l'any 1773 per ordre de Manuel d'Amat, virrei de Perú.

Un cop retornat a Catalunya, el virrei Amat va casar-se amb Maria Francesca Fivaller, coneguda des d'aleshores com «la Virreina», un sobrenom que acabaria identificant tant la mansió de Gràcia com el palau de la Rambla de Barcelona, que també havia estat propietat de Manuel d'Amat.

Després d'un llarg període de decadència la torre de la Virreina va ser enderrocada i, ocupant part dels seus terrenys, es va començar a construir l'esglèsia de Sant Joan. La primera pedra d'aquesta —que seria la primera parròquia pròpia que va tenir la Vila de Gràcia—, va ser col·locada l'any 1878 i sis anys després ja estava acabada. L'any 1909, però, durant la revolta de la Setmana Tràgica, va ser incendiada i destruïda. El gracienc Francesc Berenguer i Mestres va ser l'arquitecte encarregat de la reconstrucció i obra d'ell és la capella del Santíssim, probablement l'element més destacable del temple. Berenguer era deixeble d'Antoni Gaudí, un personatge que també va deixar la seva empremta al territori de l'antiga Vila de Gràcia amb tres obres prou significatives: la Casa Vicens, la Pedrera i el Parc Güell.

Baixarem ara per la plaça i enfilarem el carrer de Torrijos, antic carrer del Virrei, fins arribar a la Travessera de Gràcia. Aquest trajecte ens portarà fins l'Abaceria Central, un mercat construït l'any 1892 als terrenys de l'antic vapor tèxtil Puigmartí. Si entrem al recinte, a banda de copsar l'ambient que el caracteritza, hi trobarem dues curioses parades dedicades a la venda de llibres de segona mà.

L'atmosfera dels mercats és un dels molts aspectes de la vida gracienc que Mercè Rodoreda retrata amb encert a *La plaça del Diamant*. L'escriptora, que va néixer l'any 1908 al veí barri de Sant Gervasi, va mantenir sempre una profunda relació sentimental amb la Vila. Com ella mateixa deia al pròleg d'una de les nombroses edicions de *La plaça del Diamant*: «Tots els records que conservo de Gràcia són entrançables».

MERCÈ RODOREDÀ

«El sagrament de la Primera comunió no m'emocionava, no ho acabava d'entendre. Només algun moment m'havia fet venir ganes de fer-me monja. De passar la vida resant i estimant a Déu. La corona de roses que la meva mare em va comprar en una merceria del carrer Gran, junt amb els rosaris i el llibre d'anar a missa, no m'agradava. Les roses eren massa grosses.

[...]

Me'n vaig anar d'Espanya el 1939. Cap a París. La invasió dels alemanys també me'n féu marxar, d'allí. Aquells van ser uns anys de misèria negra, sensacionals de tan horribles.

[...]

Als quaranta anys se'm van tornar els cabells completament blancs i vaig sentir que passava de fada a bruixa. A partir d'aleshores, s'acaba la preocupació per agradar, perquè et trobin maca.

[...]

M'hagués agradat que la meua obra fos important, importantíssima a nivell dels més grans escriptors del món, i no per mi, que en aquest sentit no tinc la menor vanitat personal, sinó perquè la seva importància hauria revertit sobre el país.

[...]

Una novel·la es fa amb una gran quantitat d'intuïcions, amb una certa quantitat d'imponderables, amb agonies i amb resurreccions de l'ànima, amb exaltacions, amb desenganys, amb reserves de memòria involuntària... tota una alquímia. Si jo no he sentit mai cap emoció davant d'una posta de sol, ¿com puc descriure, o, millor dit, suggerir la màgia d'una posta de sol?

Els carrers han estat sempre per mi motiu d'inspiració, com algun tros d'una bona pel·lícula, com un parc en tot l'esclat de la primavera o gebrat i esquelètic a l'hivern, com la bona música sentida en el moment precís, com la cara de certes persones absolutament desconegudes que tot d'una creues, que t'atrauen i que no veuràs mai més. Per això et deixen una recança difícil d'explicar amb paraules. Una mà, en una pintura, et pot donar tot un personatge. Una mirada et pot impressionar més que no pas la bellesa d'uns ulls. Un somriure enigmàtic que de vegades pot ser només la contracció d'uns determinats nervis facials, et roba el cor i necessites fer-lo perdurar. Penses: si pogués descriure aquesta mica de moviment gairebé imperceptible que et canvia tota una expressió... [...]»

[Fragments del pròleg de *Mirall trencat*, d'*Imatges d'infantesa* i de diverses entrevistes. Extret del programa de l'Any Rodoreda redactat per Nina Valls]

OBRA

Podeu consultar l'obra literària de l'autora a la web de la Fundació Mercè Rodoreda

SOBRE L'AUTOR I LA SEVA OBRA

PESSARRODONA, M. *Mercè Rodoreda i el seu temps*. Plaza y Janés, 2005.

REAL MERCADAL, N. *Mercè Rodoreda: l'obra de preguerra*. Publicacions Abadia de Montserrat, 2005.

IBARZ, M. *Mercè Rodoreda*. Edicions Omega, 2004.

CORTÉS i ORTS, C. *Començar a escriure: les primeres novel·les de Mercè Rodoreda (1932-1938)*. Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, 2002.

LLORCA, J. *Mercè Rodoreda Gurguï: una literatura que ajuda a viure*. Ediciones del Orto, 2002.

MASSIP, F. i PALAU, M. *L'obra dramàtica de Mercè Rodoreda*. Edicions Proa, 2002.

AYMERICH PUIG, P. *Mercè Rodoreda: un retrat*. D.O.P., 2002.

SOLDEVILA, LL. *Una novel·la són paraules: introducció a l'obra de Mercè Rodoreda*. Edicions Proa, 2000.

CONTRI i CIREROL, M. *Aproximación a Quanta, quanta guerra... de Mercè Rodoreda*. Librería Compás, 2000.

ARNAU, C. *Una lectura de Mirall trencat, de Mercè Rodoreda: realitat i fantasia*. Edicions Proa, 2000.

-
- ARNAU, C. *Memòria i ficció en l'obra de Mercè Rodoreda*. IEC, 2000.
- NADAL BRUNÉS, M. *De foc i de seda: àlbum biogràfic de Mercè Rodoreda*. IEC, 2000.
- ARNAU, C. *Mercè Rodoreda*. Columna Edicions, 1996.
- CORTÉS i ORTS, C. *Els protagonistes i el medi en la narrativa de Mercè Rodoreda*. Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, 1996.
- CARBONELL CAMÓS, N. *La plaça del Diamant, de Mercè Rodoreda*. Editorial Empúries, 1994.
- ARNAU, C. *Introducció a la narrativa de Mercè Rodoreda*. Edicions 62, 1993.
- CASALS COUTURIER, M. *Mercè Rodoreda: contra la vida, la literatura*. Edicions 62, 1991.
- ARNAU, C. *Miralls màgics: aproximació a l'última narrativa de Mercè Rodoreda*. Edicions 62, 1990.
- CAMPILLO, M. *Mirall trencat, de Mercè Rodoreda*. Editorial Empúries, 1988.
- POCH, J. *Dona i psicoanàlisi a l'obra de Mercè Rodoreda*. PPU, 1987.

TEXT4

«I el primer crit em va eixordar. Mai no hauria pensat que la meua veu pogués anar tan lluny i durar tant. I que tot aquell patir em sortís fet crits per la boca i criatura per baix. En Quimet anava amunt i avall del passadís resant parenostres l'un darrera de l'altre. I una vegada que la llevadora va sortir a buscar aigua calenta li va dir groc i verd, me n'hauria ben pogut estar...

La seva mare quan veia que jo tenia un moment de descans s'acostava, si veiessis en Quimet com pateix... La llevadora va fer passar una tovallola per entre les columnes del llit i me la va fer agafar de cada punta perquè m'ajudés a fer tota la força del morir. I quan tot estava a punt d'acabar-se, es va trencar una columna del llit i vaig sentir una veu que deia, i de tant fora de mi que estava no vaig poder saber de qui era la veu, ha estat a punt d'escanyar-lo.

Així que vaig poder respirar vaig sentir un plor i la llevadora tenia agafada pels peus una criatura com una bestiola, que ja era meua, i li picava l'esquena amb la mà plana i la rosa de Jericó estava tota badada damunt de la tauleta de nit. Vaig passar la mà com si somniés per una flor del cobrellit de ganxet i vaig estirar una fulla.

I van dir que no estava acabat, que havia de fer la casa del nen. I no em van deixar dormir, tant que els ulls se'm tancaven... Ni vaig poder criar. Tenia un pit petit i pla com sempre i l'altre ple de llet. En Quimet va dir que ja s'ho pensava que els sortiria amb una broma. El nen, havia estat un nen, quan va néixer pesava prop de quatre quilos; al cap d'un mes d'haver nascut en pesava dos i mig. Se'ns fon, deia en Quimet. Se'ns fonia com un terròs de sucre a dins d'un vas amb aigua. Quan només pesarà mig quilo, se'ns morirà, ara que ja el teníem...

La senyora Enriqueta, la primera vegada que el va venir a veure ja sabia la història per l'adroguera de sota. ¿Diu que vas estar a punt d'escanyar-lo? En Quimet estava molt amoïnada i rondinava, la feina per mi, he de fer una columna nova, perquè de la manera que va trencar-la no es pot encolar. El nen, a la nit, plorava. Així que es feia fosc arrencava a plorar. La mare d'en Quimet deia que plorava perquè li feia por la fosca i en Quimet deia que el nen no sabia ni què era la fosca ni què era el dia. Ni la gometeta, ni el biberó que no xuclava, ni passejar-lo, ni cantar-li, ni fer-li crits, no el podien fer callar. A l'últim en Quimet va perdre la paciència i li va pujar la sang al cap. I deia que aquella vida era una vida que no es podia viure i que no podia durar de cap de les maneres perquè si durava massa el qui es moriria seria ell. Va ficar el nen i el bressol en una habitació petita del costat del menjador i així que ens en anàvem a dormir tancàvem la porta. Els veïns de sota

el devien sentir plorar i va començar a córrer que érem uns mals pares. Li donava llet i no la volia. Li donava aigua i no la volia. Li donava suc de taronja i l'escopia. El canviava, plors. El banyava, plors. Era nerviós. Era nerviós. I s'anava tornant com una mona amb les cames com fustetes. Quan estava despullat plorava més fort que quan estava vestit i feia anar els dits dels peus com si fossin els dits de les mans i jo tenia por que no es rebentés. Que s'obrís pel melic. Perquè encara no li havia caigut però es veu que li havia de caure. El primer dia que el vaig veure tal com l'havia fet, quan la llevadora em va ensenyar com l'havia d'agafar per banyar-lo, em va dir tot ficant-lo a la palangana:

—Abans de néixer som com peres: tots hem estat penjats per aquesta corda.

I em va ensenyar de treure'l del bressol aguantant-li el cap perquè va dir que si no li aguantava el cap, amb els ossos tan tendres, se li podria trencar el coll. I sempre em deia que el melic és la cosa més important de la persona. Tan important com el mig del cap tan tou quan encara no s'ha acabat d'ajuntar. I el nen cada dia estava més arrugat. I com més s'aprimava, més fort plorava. Es veia ben bé que aquell nen estava tip de viure. La Julieta em va venir a veure i em va portar un mocador de seda pel coll, blanc, amb marietes escampades. I una paperina de bombons. Va dir que la gent només pensa en la criatura i que ningú no es recorda de la mare. I va dir que aquell nen es moriria, que no ens hi amoïnéssim més, que un nen, si no volia mamar, ja era com si fos mort... El pit amb llet se'm va obrir. La llet no volia anar-se'n. Jo sempre havia sentit a dir que la llet és molt senyora, però mai no hauria pensat que ho fos tant... Fins que molt a poc a poc el nen va començar a xuclar el biberó, el pit se'm va curar i la mare d'en Quimet va venir a buscar la rosa de Jericó, que ja estava tancada, i se la va endur embolicada amb paper de seda.»

[Capítol XI de *La plaça del Diamant* de Mercè Rodoreda]

TEXT 5

«Em van venir a buscar quatre homes del poble; els més vells. Jo no volia seguir-los, els ho vaig dir des de dins, i aleshores en van venir de joves, amb les mans grosses i vermelles, i van enfonsar la porta a cops de destrat. I jo cridava, per què em treien de la meva casa, i a un el vaig mossegar i em va donar un cop de puny al mig del cap, i em van agafar pels braços i per les cames i em van tirar com una branca més damunt la pila, i em van lligar els peus i els braços i allà em van deixar amb la faldilla arromangada. Vaig girar el cap. La plaça era plena de gent, els joves davant dels vells i les criatures a un costat amb una branqueta d'olivera a la mà i el davantal nou del diumenge. I, mirant les criatures, em vaig adonar d'ell: estava al costat de la seva dona, que anava vestida de fosc, amb la trena rossa, i li passava el braç per damunt de l'espatlla. Vaig girar el cap i vaig tancar els ulls. Quan els vaig tornar a obrir, dos vells es van acostar amb teies enceses i els nens es van posar a cantar la cançó de la bruixa cremada. Era un cançó molt llarga i quan la van haver acabada els vells van dir que no podien encendre el foc, que jo no el deixava encendre, i aleshores el capellà es va acostar als nens amb una bacina plena d'aigua beneita i els va fer mullar les branquetes d'olivera i els les va fer tirar al meu damunt i aviat vaig estar coberta de branquetes d'olivera, totes amb la fulla tendra. I una vella menuda, geperuda i esdentegada es va posar a riure i se'n va anar i al cap d'una estona va tornar amb dos cabassos plens de branquillons molt secs de bruc de bou i va dir als vells que els escampessin pels quatre costats de la foguera, i ella va ajudar-los, i aleshores el foc va agafar. Pujaven quatre arbres de fum i quan les flames van enfilarse em va semblar que del pit de tota aquella gent sortia un gran respir de pau. Les flames pujaven empaitant el fum i jo ho veia tot darrera d'un torrent d'aigua vermella i, darrera d'aquella aigua, cada home, cada dona i cada criatura era com una ombra feliç perquè jo cremava.»

[Fragment del conte «La Salamandra» de Mercè Rodoreda]

TEXT 6

«El meu avi, Pere Gurguí i Fontanals, m'explicava vides de sants que treia de la Llegendadaurada. També m'explicava contes: el del pastor amb ales. “En un país de la fí del món, en una vall desconeguda, hi havia un pastor que pasturava el seu ramat. A la nit, mentre dormia, a ell i a totes les seves ovelles els sortien ales. Ales petites. I ell i ovelles es posaven a volar per damunt de la vall fins a la matinada.” El meu avi anava a missa cada diumenge. Fins que va començar a endur-se'm a mi. De vegades anàvem a la Bonanova, de vegades als Josepets. A la Bonanova hi anàvem pel carrer de Sant Gervasi. Als Josepets pel carrer de Pàdua o pel carrer de Septimània. De tornada comprava els dolços a la pastisseria que hi havia a la plaça dels Josepets. Jo, a missa, m'hiavorria sobiranament. Aixeca't. Agenolla't. Senya't. Abaixa els ulls.

Un dia em vaig atrevir a estirar el meu avi per la màniga, es va decantar cap a mi i vaig dir-li baixet: m'avorreixo. El m'avorreixo es va convertir en una mena de cançó. Fins que un dia en arribar a casa se'm va asseure a la falda i va sortir l'àngel de la missa. Era molt alt, amb el cap tocava el sostre, les puntes de les ales tocaven les parets. No se'l podia veure gaire bé perquè era tot just una ombra amb una mica de llum al voltant. De la cara només se li veien els ulls: daurats. “És un misteri com pinta el terra de l'esglèsia de color blau i de color carmesí. Com si els daus amb què la va enrajolant es fessin sols per la gràcia de Déu.” Després d'haver-me fet creure en l'àngel de la missa, quan hi anàvem, ja no m'avorria tant. De petita vivia meravellada.»

[Fragment del pròleg de *Quanta, quanta guerra...* de Mercè Rodoreda]

RIUS I TAULET

«El toque de somatén no cesó un solo momento en todo el día. Como los disparos se dirigían principalmente, contra la Torre del Reloj, siendo sumamente peligroso permanecer en lo alto de la misma, dispuse que se colocaran cuerdas por el interior...»

[Fragment del dietari de Francesc Derch, 5 d'abril de 1870]

Comencem la darrera etapa del nostre itinerari a la plaça de Rius i Taulet. Els terrenys de la plaça i els seus voltants pertanyien a Paula Pava i Galvany que va aconseguir els permisos d'urbanització l'any 1836. L'any 1850, en iniciar-se el que havia de ser el període més llarg d'independència de la Vila de Gràcia (1850-1897), es va construir l'edifici de la Casa Consistorial. A partir d'aquest moment l'indret es va convertir en el centre administratiu de la Vila, un paper que fins aleshores havia jugat la plaça de la Llibertat.

El campanar civil que presideix la plaça va ser construït l'any 1864 per ordre de l'alcalde Josep Balasch i es guanyaria la categoria de símbol de la Vila sis anys més tard, durant la Revolta de les Quintes, quan esdevingué un dels principals objectius dels bombardeigs de l'exèrcit contra els sublevats de Gràcia. Al capdamunt de la torre hi ha un rellotge de quatre esferes, construït a la fàbrica que el rellotger suís Albert Billeter tenia al carrer Montseny cantonada amb Torrent de l'Olla.

A Gràcia, la revolta de l'any 1870 va començar amb la crema dels arxius municipals al bell mig de la plaça. Aquest fet, protagonitzat per una majoria de dones indignades amb el sorteig de les lleves militars obligatòries, va ser seguit de la construcció de barricades que pretenien aturar l'entrada de l'exèrcit a la Vila. Després de sis dies de resistència, durant els quals la campana no va parar de tocar, Francesc Derch, cap d'operacions dels sublevats de Gràcia, va decidir la retirada dels seus homes.

Aquell mateix any, Innocenci López, llibreter i editor barceloní, començaria a publicar *La Campana de Gràcia*, un setmanari satíric que contribuí decisivament a fixar, en la memòria dels catalans, el valor simbòlic del campanar de Rius i Taulet.

ELS JARDINETS

Ens dirigim ara cap al carrer Gran, l'artèria comercial més important de la Vila. Seguirem per aquesta via en direcció mar fins arribar als Jardins de Salvador Espriu, un espai conegut popularment amb el nom de «Els Jardinets».

La construcció del Passeig de Gràcia, inaugurat l'any 1827, va ser fruit de la col·laboració econòmica entre Gràcia i Barcelona i, fins a la fi de la independència de la Vila, els dos municipis es van repartir els costos de manteniment. El tram final es va urbanitzar durant la dictadura de Primo de Rivera i al passeig central s'hi va instal·lar una immensa font rodona, la Font de Minerva, que seria desmuntada l'any 1933. Aquest indret és presidit per la Casa Fuster, que ocupa des de 1908 el solar de l'antiga fàbrica de xocolates Juncosa i que ha estat, durant dècades, la porta d'entrada a la Vila de Gràcia. Cal assenyalar que als baixos de l'edifici, obra de Domènech i Montaner, hi va funcionar el Cafè Vienès, important lloc de trobada i tertúlia dels veïns de Gràcia, que, actualment, forma part d'un exclusiu establiment hotel·ler.

Salvador Espriu, el gran poeta i escriptor, va viure a un dels pisos de la Casa Fuster abans de traslladar-se, a mitjans dels anys seixanta, al número 118 del Passeig de Gràcia on residiria fins la seva mort.

SALVADOR ESPRIU

«No m'agrada gaire parlar de mi ni de les meves obres, sobretot dels meus poemes. D'altra banda, no sé el que és la Poesia, a no ser una mica d'ajuda per a viure rectament i potser per a ben morir.

Quasi a la ratlla dels quaranta anys, no puc omplir cap fitxa biogràfica del més petit interès. Vaig anar a la Universitat, procuro de guanyar-me la vida, encara no he tingut temps de casar-me, ni l'optimista coratge o l'abnegada desesperació de fer-ho. Detesto els premis literaris, l'avarícia i la brutícia, els homenatges, el vent, el desordre i el soroll, sortir de nit, menjar fora de casa, allò que en diuen vida de relació, els concerts, les confidències dels amics, aconsellar, les obscenes expansions de la vanitat. Mentre em deixin tranquil, estic disposat tothora a creure, de molt bona fe, que tu i àdhuc vós, no importa qui, sou els millors escriptors del món. Sedentari, em plauria viatjar de tant en tant amb una comoditat incompatible amb la modèstia de la meva bossa, i per això determino de no moure'm mai. Voldria viure al camp, amb quatre arbres i un tros de jardí, o almenys en una ciutat més neta que Barcelona, on la gent no s'escurés tan generosament el pit i altres pitjors i més repugnants interioritats. Voldria també veure els quadres de Vermeer de Delft, posseir unes quantes figuretes de pessebre de Ramon Amadeu i no haver d'escriure ni una ratlla més.

Penso finalment que la humanitat està abocada a un pròxim i definitiu cataclisme, però, vist que el petit esdeveniment és tan indefectible com estúpid, demanaria, si gosés, que els papers no ens ho recordessin a cada moment amb tants escarafalls.»

Barcelona, 14 de febrer de 1952

[Salvador Espriu parla d'ell mateix al llibre *Vuit poetes*]

OBRA

<http://www.escriptors.cat/autors/esprius/obra.php>

SOBRE L'AUTOR I LA SEVA OBRA

Consulteu l'article de Gabriella Gavagnin «Una tria bibliogràfica sobre Salvador Espriu» (pàgs. 52-59 del monogràfic que la revista *Nexus* va dedicar a l'autor)

<http://www.fundacioaixacatalunya.org/osocial/idiomes/1/publicacions/nexus/nexus31.pdf>

TEXT 7

«I BEG YOUR PARDON

*Meditació, amb alguns rodolins,
entorn de la teoria atòmica, tal
com ve al·ludida als periòdics*

Quan el centre del món
no ets ben bé tu
(per més que en tinguis la il·lusió),
si et desvetllaven enmig de la nit,
no vulguis preguntar-te per què vius:
distreu-te rosegant l'ungla d'un dit.

Quan el centre del món
queda tan lluny
de tu
que honestament
comences a saber que no ets ningú,
para't per un moment
i venta al primer nas un cop de puny.

Problemes cada volta més esquiús
et vénen a torbar la dolça son.
Sols et faltava ja, pel que tu dius,
llucar que no ets del tot centre del món.

Parent de Badalona o d'Istanbul,
tant si ets actiu com si fas el gandul,
en aquest nostre món sense demà
és molt difícil de guanyar-te el pa.
No et donaré ni el més petit consol:
et volaran un dia qualsevol.
Però entretant evita alguns trastorns,
posant-te ben cordats els pantalons.»

[Poema del recull *Les cançons d'Ariadna* de Salvador Espriu]

TEXT 8

«“Sí”, va dir el meu amic Salom, de Konilòsia (una observació per al bon francès: aquella exòtica terra cau entre Rarotonga i el mar del Somni). “Sí, ara sóc feliç, però m'ha costat.” I ens explicava el procés de les seves lluites. “Vaig nèixer —contava— fa quaranta-cinc anys en una gran ciutat de Konilòsia. Vosaltres, que sou d'un país normal, entendreu amb dificultat el que passa en aquella remota contrada. Els konilosians, gent d'una història gloriosa, altrament com les glorioses històries de tothom, varen rodolar i encara rodolen per un pendent d'una decadència inacabable. Són desconfiats, gasius i pobres. Tracten el patrimoni col·lectiu, tant l'espiritual com el material, amb la més grossa de les indiferències. Ara es creuen un poble en absolut inferior, ara adopten una actitud d'una suficiència ridícula. Els konilosians no llegeixen mai res, no saben res, no els interessa res, però que Déu et guardi de topar amb un konilosia erudit, que també n'hi ha, perquè veuries com barreja Goethe amb l'antologia del disbarat. Són envejosos i mesquins, elogien el poderós i el mediocre, no toleren el talent ni la independència de caràcter, i qualsevol estranger esnob descobreix de tant en tant algún valor konilosia oblidat i secular.” En arribar aquí, Salom va fer un a petita pausa, però reprenia de seguida la narració: “Com us deia, jo vaig nèixer a Lavínia, una gran ciutat, una gran ciutat, sí, i el focus nacionalista dels lavinians, els quals constitueixen un grup a part dintre Konilòsia. Tenen una llengua diferent i tots els defectes konilosians augmentats. Els lavinians es dediquen al comerç, a una primària i grofolluda explotació fabril i a l'exercici de l'advocacia, que engreixa i ensagina la nostra abundosa fauna eixerida i llesta. Els lavinians són els rics de Konilòsia”.»

[Fragment d'*Ariadna al laberint grotesc* de Salvador Espriu]

TEXT 9

«Molt estimat amic,

Vostè em parla, en un intel·ligent i prudent to menor, de “dimoniot”, però m'arriscaria a al·ludir, amb un accent més greu, al “dimoni”, i crec que no ha d'ensenyar l'orella i la banya, sinó que ja les ha mostrades, i fins la cua i tot. No, no sé qui és, però sé, en canvi, que el seu nom és “legió”: enveja, mesquinesa, petitesa d'esperit, gasiveria, grolleria, xaronisme, complaença en la paròdia i en la rebentada, insensata vanitat, un estrany sadomasoquisme, insolència, absoluta falta de consideració i de respecte, ineducació, descortesia, ignorància, odi a la jerarquia, deliberada, constant i perversa subversió de valors, plaer en l'ambigüitat i en la confusió, insolidaritat total i, com a denominador comú, una estupidesa pedant i suïcida. En la nostra llarga conversa d'unes setmanes enrera, per a mi importantíssima i memorable, li vaig expressar prou la meva profunda preocupació, la meva angoixa, el meu descoratjament i la meva arrelada decepció, que augmenten de dia en dia. Hauríem d'estar units i ens llevem la pell els uns als altres. Si goses insinuar no ja una inquietud religiosa, sinó tan sols un capficament moral, et miren com si fossis un boig o un ximple.

Les personalitats més declaradament ressentides i barroeres són les úniques, segons uns singulars i inapel·lables dogmàtics, carregades de no saps quin trascendental i salvador missatge ètic. Em sembla que no val la pena de continuar. Potser exagero i m'equivoco, tant de bo. Però sospito que la nostra cultura, almenys tal com vostè i jo l'entendem, no patirà, sinó que ja està patint, passió i mort.

Furgo i escorcollo la meva consciència i no me'n sento gens responsable. He procurat

de no fer ombra a ningú, d'ajudar tothom, de guiar, de corregir amb benevolència, de lloar i aplaudir amb dignitat però sense gens de taquineria. He fet sempre el que he pogut, dintre de les meves limitades possibilitats i les meves escasses forces, per la llengua, pel país i per la seva gent.»

[Carta de Salvador Espriu a Antoni Comas, 19 de febrer de 1969. Extret de *Del seu afm. Espriu*, epistolari a cura de Mercè Comas Lamarca]